

Sovet dövrü Azərbaycan rəngkarlığında ədəbi obrazların əksi

Səbinə Ağazadə

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Univresiteti

E-mail: sabinaaqazade@mail.ru

Rəyçilər: s.ü.f.d., dos. S.Q. Sadıqov,
s.ü.f.d., dos. E.N. Musayeva

Açar sözlər: sovet dövrü, Səməd Vurğun, portret, rəngkarlıq, obraz

Ключевые слова: советский период, Самед Вургун, портрет, живопись, образ

Key words: soviet period, Samad Vurgun, portrait, painting, image

Portret Azərbaycan rəngkarlığında həmişə əsas yerlərdən birini tutur.

Rəngkarlığın peşəkar məktəbi yarandığı vaxtdan portret Azərbaycan rəssamlarının yaradıcılığında daima diqqət mərkəzində olmuşdur.

Təbii ki, portret janrının əsas obyektı insandır, buna görə də onun mənəvi aləmi və cəmiyyətdəki mövqeyinin təsviri sənətin əsas mövzusunı təşkil edir.

Azərbaycan rəngkarlığında uzun illər ərzində portretlər əsasən yaradıcı ziyalılarla yanaşı, fəhlələrə, kolxozçulara, əmək qabaqcıllarına da həsr olunmuşdur.

1930-50-ci illərdə Azərbaycan rəssamlarının yaradıcılığında yazıçıların, şairlərin portretləri çoxluq təşkil edirdi. Xüsusən Orta əsrlər Azərbaycan klassik poeziyasının nümayəndələri olan Vaqif, Füzuli, Nəsimi, Xurşudbanu Natəvanın portretlərini göstərmək olar. Bu, rəssamların öz mədəniyyət tarixinə münasibətindən, həmçinin müsabiqələrin və yubileylərin keçirilməsi ilə əlaqədar olurdu.

Rəssamlar bu və ya digər şəxsiyyətin müəyyən xüsusiyyətlərini qabartmağı üstün tuturdular. Təbii ki, bu tendensiya o dövrdə sovet incəsənətində baş verən ümumi dəyişikliklərlə əlaqədar idi.

1970-80-ci illərin növbəti mərhələsində bir tərəfdən obrazların ümumiləşməsində, digər tərəfdən isə modellərin seçilməsində daha demokratik yanaşma özünü göstərir. Zaman keçdikcə portretlərin personajları rəssamların yaxın rəssamların yaxın adamları, dostları, qohumları, yaxud sadəcə zahiri görkəmi ilə cəlb edən tanınmayan insanlar olur. Getdikcə portret özünün "portret özünəməxsusluğunu" itirir, yəni konkret "kiçik" insanın mənəvi aləmi, onun psixi vəziyyəti, nəhayət, xarici görünüşü başqa formada görünür. Əksinə, Azərbaycan rəssamlarının insan obrazında rəngkarlıq elementləri diqqəti cəlb edir: rəng, fakturanın eksperimenti, məkan hərəkətləri, forma və s. əsas amillərdən biridir.

Mövzu üzrə rəsm əsərləri geniş məzmunlu olduğu üçün bu kateqoriyaya tarixi, hərbi və məişət səhnələri, insan həyatında gündəlik baş verənlər və ən aktual hadisələr, insanlara və təbiətə ümumiləşdirilmiş fəlsəfi baxışlar təsvir olunmuş əsərlər aid edilir. Bəzən bütün bu hadisələr bir əsərdə də cəmləşir. Rəssamın mövzu üzrə əsərlərdə qarşısına qoyduğu məsələlər müxtəlif olur. Rəssamların yaratdığı obrazlar qalereyası çox müxtəlif və genişdir. Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı tarixində elə görkəmli ədiblər olmuşdur ki, rəssam və heykəltəraşlar onların portretlərini yaratmağı özlərinə həm mənəvi borc, həm də böyük fəxr bilmişlər.

Onlar bütün Sovet ittifaqında məşhur idilər. Səttar Bəhlulzadə, Oqtay Sadıqzadə, Tahir Salahov, Toğrul Narimanbəyov, Böyükağa Mirzəzadə, Əşrəf Muradoğlu, Tofiq Cavadov, Cavad Mircavadov, Rasim Babayev və bir çox başqaları kimi böyük ustaların yaradıcılığının

çiçəklənmə illəri məhz həmin dövrə təsadüf edir. Bu, təkcə Azərbaycan təsviri sənət məktəbinin tarixi irsi deyildir. Bu, sonralar öz ardıcılarını yetişdirən bütöv bir məktəb, bütöv bir istiqamətdir. Bu gün Azərbaycanda məhz həmin dövrün bədii estetikasını yaradıcılığında təcəssüm etdirən gənc və istedadlı rəssamlar çoxdur.

Sovet dönəmində Azərbaycan rəngkarlığında bir çox əsəbi obrazlara müraciət olunmuşdur. Məhz o dövrdə fəaliyyət göstərən rəssamların biri olan Nəcəfqulu İsmayılovun Azərbaycanın dahi şairi Səməd Vurğunun portreti üzərində vəsf etmək istədim. Şair S.Vurğunun yaradıcılıq illəri də məhz Sovet dövrünü əhatə edir.

Rəssam Nəcəfqulu İsmayılov çəkdiyi portretə Səməd Vurğunun eyniadlı şeirinin adını vermişdir. Əsərdə bütün həyatı boyu mənsub olduğu xalqın təəssübünü çəkən, sözün həqiqi mənasında alovlu bir vətənpərvər olan, xalq tərəfindən sevilən, bununla birlikdə 1937-1938-ci illərdə, habelə 1950-ci illərin əvvəllərində haqsız hücumlara məruz qalan və “tez qocalan şairin” obrazı yaradılmışdır.

Portret həm kompozisiya quruluşu həm də inandırıcılığı ilə tamaşaçının diqqətini cəlb edir. Şairin payız fəslində təbiət fonunda təsvir edilməsi portretin adı və eləcə də qabardılan ideya ilə həmahənglik təşkil edir. Şairin fəslə uyğun geyimdə şux qamətli fiquru kompozisiyaya dinamiklik gətirir.

Şaquli ölçüdə təsvir olunan bu portretdən fərqli olaraq xalq rəssamı Oqtay Sadiqzadə şairin obrazını üfüqi formatda yaratmışdır. Ölçü və eləcə də digər xüsusiyyətlərinə görə Sadiqzadənin əsəri Mikayıl Abdullayevin çəkdiyi portretlə oxşarlıq təşkil edir. Hər iki rəssam şairi oturaq tərzdə çəkmişlər. Yeganə fərq O.Sadiqzadənin öz qəhrəmanını qapalı məkanda, yəni iş otağında, Mikayıl Abdullayevin isə açıq havada, təbiət fonunda təsvir etməsindədir. Hansı fonda təsvir edilməsindən asılı olmayaraq hər üç rəssam şairin poetikliyi, onun xəyalpərvərliyi, yaradıcılıq coşğunluğu kimi sənətkarlıq keyfiyyətlərini xüsusi məharətlə təsvir etmişlər. Bu keyfiyyətlərini Nəcəfqulu İsmayılov onun sol əlini paltosunun yaxalığında saxlayaraq gözəl bir təbessümlə irəliyə baxan gözlərində, Mikayıl Abdullayev şairin kənd evindəki eyvanında yaradıcılıq prosesində poetik axtarış zamanı bütün varlığı ilə düşüncələrə dalmış pozasında, nəhayət, Oqtay Sadiqzadə isə mənalı baxışlarında əks etdirmişlər.

Oqtay Sadiqzadənin yaratdığı bu portretə poza statikdir. Əyləşmiş formada təsvir olunan model kompozisiya prinsipləri ilə vəhdət təşkil edir. S.Vurğun kompozisiyada çox da böyük olmayan dairəvi stolun kənarına dirsəklənərək əlini üzünə dayamışdır. Bu oturuş tərzində portretə dalğınlıq effekti verməklə şairin müdrikliyini daha da qabardır, iti təfəkkürə malik olduğunu göstərir, onun zəngin daxili enerjiyə malik olması isə mənalı baxışlarından hiss olunur. Şairin baxışları uzağa və dərinliklərə tuşlanıb. Bu düşüncəli baxışın belə sənətkarlıqla təsvir edilməsi rəssamın böyük uğuru hesab edilə bilər. O.Sadiqzadənin yaratdığı portretlər üçün kompozisiyanın tamlığı, verilən detalların ifadəliliyi xarakterikdir. O, yaratdığı portretlər silsiləsi ilə özünü həmçinin rəssam-filosof kimi təsdiqləyə bilmişdir.

Qeyd etdiklərimiz rəngkarlığımızda Səməd Vurğunun portretlərinin qısa tarixçəsidir. Sözsüz ki, rəngkarlıq söz sənətinin ifadəsi deyil və onun kifayət qədər əyani olması, başqa sözlə desək, tərcüməyə ehtiyacının olmaması onu həm bizim, həm də başqalarının dəyərləndirməsinə imkan verir.

Ötən əsrin 90-cı illərində Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra respublikada mədəniyyətin, o cümlədən təsviri sənətin inkişafında yeni mərhələ başlanıb. Sənətdə ənənə və novatorluq probleminə münasibət dəyişib, əsas meyar rəssamlıq əsərlərinin bədii kamilliyi, emosionallığı, ifaçılıq tərzlərinin, dəst-xətlərin orijinallığı, rəngarəngliyi qabarıq şəkildə öz əksini tapmaqdadır.

Naturadan rəsmi tədrisi metodikası

Nübar Əliyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

E-mail: nubar.mva@mail.ru

Rəyçilər: ped.ü.f.d., dos. Y.Q. Cəlilova,
s.ü.f.d., dos. E.N. Musayeva

Açar sözlər: naturadan rəsm, tədrisin əsasları, təlim metodu, təsviri incəsənət, şəxsiyyətin inkişafı

Ключевые слова: рисование с натуры, основа обучения, метод обучения, изобразительное искусство, развитие личности

Key words: life drawing, basis of education, method of teaching, fine arts, personality development

Naturadan rəsm ümumtəhsil məktəblərində tədris olunan təsviri sənət programında özünəməxsus yer tutmuşdur və onun böyük nəzəri və praktik əhəmiyyəti vardır.

Naturadan rəsm zamanı bəzi məsləhətlər:

♦ Təbiətdən rəsm çəkmə vaxtı, xüsusilə ilk addımlarda, əhəmiyyətlidir ki, rəsm zamanı onun konturları sadə və aydın olsun ki, təsvir ediləcək predmet aydın görünsün. Belə predmetlərin nümunələrinə misal olaraq küpə, bardaq, tünd şüşədən böyük butulka, sadə güldən, küpə və s göstərmək olar.

♦ Diqqət etmək lazım olan ikinci şey bir baxış nöqtəsi yaratmaq (yəni, gözümüzün mövqeyini müəyyən etmək) və bütün mövqə boyunca bu vəziyyəti saxlamaqdır. Əlbəttə, bu, rəssamın hər zaman hərəkətsiz oturması demək deyil.

♦ Qamətin düzgün saxlanması:

O hərəkət edə, dura, gözə bilər, lakin çəkməyə davam etmək üçün o yenidən əvvəlki yerini almalı, iş zamanı baxış nöqtəsini itməməlidir. Ardıcılıq rəssamın işinin doğruluğunu izləməsiylə əldə edilir. Rəsm zamanı qamətin düzgün saxlanması əsas şərtlərdəndir.

♦ Ölçmə. Müstəvi üzərində təsvir ediləcək obyektin yeri müəyyənləşdirilir. Bu predmeti eyni qələmin köməyi ilə ölçə bilərsiniz. Bu çox sadədir. Qələmi əsasən baş, adsız və orta barmağın köməyi ilə tutursunuz və baş barmağınızı buraxın. Ölçü vaxtı baş barmağın dırnağı qələm boyunca uzununa hərəkət edir və qələmdə olan ölçəni qeyd etmək üçün xidmət göstərir

♦ Ölçülən obyektin mövqeyindən asılı olaraq, qələm sağa və sola əyilmiş ola bilər, lakin həmişə rəssamın baxış nöqtəsinə uyğun olaraq şaquli formada tutmalıdır. Başqa sözlə, yalnız xəyali bir şəkil düzləminin səthində hərəkət etməlidir. Son qayda mümkün qədər yaxşı öyrənilməlidir. Bu qaydalara riayət edilməzsə ölçüdə səhv olacaqdır.

♦ Uzunluğu (və ya eni, və ya hündürlüyü) ölçmək üçün bir predmetin ölçüsünü digər predmetdə hərəkət edin və müqayisə edin: ilk obyektin neçə (və ya neçə dəfə) ikinci və ya daha az olduğunu müqayisə edirsiniz. Bizim üçün Predmetlərin ölçülərinin bu münasibəti (əlaqəsi) və bütün ölçülər zamanı ən əhəmiyyətlidir.

Araşdırma T.G. Kazakova və N.Y. Şibanova məktəbəqədər uşaqların təsvir etməni öyrənmə sahəsindəki araşdırmaları göstərmişdir ki, təsvir zamanı ilk olaraq çəkmə metodunun ustalıqlarından deyil, predmetin bəsit formasından başlamaq lazımdır. 3-5 yaşındakı uşaq baxmayaraq ki, hələ də mövzunu daha düzgün və səliqəli təsvir edə bilmir artıq

rəsmi mənəsinə anlayır. Xətlərin formasız uyğunluğunu təqdim edən zaman öz sərbəst şəkillərinə onlar hər hansı əlamətlərə görə təsadüfi adları verirlər. Pedaqoq predmetlə şəkilin oxşarlığını tapmağa və eyni zamanda müxtəlif formaların düzgün təsvirinə öyrətməklə uşaqların cəhdlərini həvəsləndirməyi bacarmalıdır. Bu yaşda görmə qabiliyyətlərini və bacarıqlarını öyrətmək üçün aşağıdakı vəzifələr vurğulanır:

- sadə predmetlərin müxtəlif düzxətli və dairəvi formalarının təsvirini öyrətmək, onların əsas əlamətlərini (rəng forması) vermək);

- rəngi hissi inkişaf etdirmək — əsas rəngləri ayırmaq və adlandırmaq bacarığı;
- kompozisiya bacarıqlarını inkişaf etdirmək; təsvirləri bir kağızın ortasında yerləşdirmək;
- texniki bacarıqların artırılması.

İlk kiçik qrupda, uşaqlar istiqamətlərinin dəqiqliyi tələb olunmadan şaquli və üfüqi xətt çəkməyi öyrənilir. Buna görə buradakı ilk vəzifə müəllimin köməyi olmadan düz və dairəvi xətt çəkməyi öyrənməkdir.

Bu yaş qrupuna uyğun olaraq təlimin məqsədi aşağıdakılardır:

- dəyirmi və düzbucaqlı formaların predmetlərinin təsvirini onların quruluşunun, əsas hissələrin və detalların göstərməklə öyrətmək,

- rəngin bədii ifadə vasitəsi kimi istifadə edilməsini öyrətmək;
- vərəqin mərkəzində predmetin yerləşməsində kompozisiya bacarıqlarını inkişaf etdirmək;
- qələmlər və boyalar üzərində rəsmlərdə texniki bacarıqların artırılması.

Təklif olunan mövzuların uşaqlara tanış olduğu ilk rüblərdə (top, alma, bayraq çəkmək) proqram materialının komplikasiyası daha dəqiq bir forma ötürülməsi (oval və ya dairə) və görüntünün səliqəsiz rənglənməsi ilə ifadə edilir.

Bu problemlərin həlli dairəvi şəkilləri olan, lakin bir-birindən uzunluq və dəyirmi formasına görə fərqlənən şəkillərin xüsusiyyətlərini müqayisə etmək üçün daha çox inkişaf etmiş qabiliyyət tələb edir. Uşaqların tədrisində yeni bir obyektin obrazı, bir strukturun ritmik olaraq təşkil edilmiş hissələri (yuxarıda - aşağıda, bir tərəfdən - digər tərəfdən), eləcə də parçaların bəzi nisbi nisbətləri ilə ötürülməsidir.

Nisbətən böyük yaş qrupunun uşaqlarını öyrətmək vizual bacarıqların artırılması və müxtəlif görüntü vasitələrini istifadə edərək ifadəli təsvirlər yaratma qabiliyyətinin inkişafına yönəldilmişdir.

Növbəti tədris məsələləri aşağıdakılardır:

- predmetin, onun əlamətlərinin, nisbi ölçünün və hissələrin vəziyyətinin formasının düzgün ötürülməsini öyrətmək;

- ötürülməni sadə hərəkətlər şəklində öyrətmək;
- rəngi hissi inkişaf etdirmək və təkmilləşdirmək;
- qələm və kistlə işləyərkən texniki bacarıqların inkişaf etdirilməsi (xüsusi ştrixləmə üsulları)

- rəngli təbaşir, kömür, sangina, sulu boya çəkmək üsullarının öyrədilməsi.

Uşaqlar artıq məktəbə gələrkən naturaya və yaddaşa əsaslanan obyektlərin çəkilməsində ilkin bacarıqlara sahib olmalıdırlar, bu da ətrafdakı təsvirləri, rəngləri, məkandakı obyektlərin mövqeyini görmək imkanı verir.

Kiçik siniflərdə təlimlərin məqsədi aşağıdakılardır:

- təbiətdən və təqdimatdan obyektlərin strukturunun, ölçüsünün, nisbətinin, xarakterik xüsusiyyətlərinin görüntüsünü öyrətmək;

- ifadəli şəkillər yaratmaq üçün forma və rənglərin zənginliyini çatdırmaq,
- kompozisiya bacarıqlarını inkişaf etdirin (obyektin şəklində və ölçüsünün təbiətindən

asılı olaraq obyektin yerləşdiyi yer);

- rəng mənbəyi inkişaf etdirmək (eyni rəngli müxtəlif rəng tonlarını ötürmək qabiliyyəti);
- texniki bacarıqları inkişaf etdirmək (rəngləri və rənglərini əldə etmək üçün rəngləri qarışdırmaq qabiliyyəti);
- obyektin formasına görə qələm və fırça yaxmalarının tətbiqi.

Rəsm zamanı perspektiv qanunlar da həlledici rol oynayır. Sözsüz, söhbət intibah dövründə, yəni XIV-XV əsrlərdə, İtaliya rəssamları və alimlərinin yaratdığı perspektiv elmindən gedir. Təbii ki, biz yaxındakı obyektləri aydın və iri həcmdə, uzaqdakıları isə xırda və qeyri-aydın görürük.

Perspektiv qanunlar əsasında Leonardo Da Vinçi (1442-1519) müşahidələr apararaq, öz müşahidələrinin nəticələrini üç hissədə cəmləşdirir;

- O, əşyaların uzaqlaşdıqca kiçilmə qanunlarını vermişdir və o qanunların xətti perspektivaya aid olduğunu bildirmişdir.
- O, əşyanın rənginə hava layının təsirini və əşyaların uzaqlaşdıqca rənginin dəyişməsini sistemləşdirib, onları hava perspektivası kimi ayırmışdır.
- Məsafədən asılı olaraq Leonardo əşyaların sərhədlərinin dəqiqliyini, peyzaj elementlərini, işığın kontrastını və kölgənin düşməsini öyrənmişdir. Beləliklə bu üç istiqamətdə tədqiqat nəticəsində xətti perspektiva adlanan dəqiq bir fənn yaranmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, şəklın müstəvisinə paralel olan xətlər heç vaxt kəsişmirlər. Perspektivdə paralel xətlərin təsvir qaydası ilə bildikdə, hər hansı əşyanın, yaxud adamın şəkildə təsvir ölçüsünü müəyyən etmək mümkündür. Rəssam interyeri, şəhər peyzajını, portretləri çəkərkən heç zaman üftiqi xətti və qovuşma nöqtəsini yaddan çıxarmamalıdır.

Əhəmiyyətli olan odur ki, şagird rəsmi daha ifadəli çəkmək üsulu əldə edir. Qeyd etmək lazımdır ki, şagirdi mövzu ifadəliyi və kompozisiya seçimi zamanı həvəsləndirmək və müstəqilliyini dəstəkləmək lazımdır.

Məqalənin aktuallığı. Naturadan rəsm ümumtəhsil məktəblərində tədris olunan təsviri sənət proqramında xüsusi yer tutduğundan məqaləni aktual hesab etmək olar.

Məqalənin elmi yeniliyi. Elmi yenilik ondan ibarətdir ki, məqalədə naturadan rəsm zamanı bəzi məsləhətlər verilir, müxtəlif yaş qrupları üzrə təlimin məqsədləri göstərilir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən orta ixtisas və orta ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri, eləcə də tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Atayev S.H., Cəlilova Y.Q. İbtidai siniflərdə naturadan rəsmi tədrisi metodikası. Bakı: Elm və təhsil, 2014.
2. Cəlilova Y.Q. Naturadan rəsm dərslərinin təşkili // İbtidai məktəb və məktəbə qədər tərbiyə, 2000, № 1.
3. Cəlilova Y.Q. Təsəvvürə əsasən naturadan rəsm üzrə işin metodikası // Pedaqoji Universitet xəbərləri, 2003, № 4.
4. Ростовцев Н.Н., Игнатьев С.Е., Шорохов Е.В. Рисунок. Живопись. Композиция. Хрестоматия: учебное пособие для студентов ХГФ пединститутов. М.: Просвещение, 1989.
5. Кузин В.С. Изобразительное искусство и методика его преподавания в школе: Учеб. пособие. М.: АГАР, 1998.

Н. Алиева

Методика бучения рисоанию с натуры

Резюме

В статье автор раскрывает основополагающую роль рисования с натуры как основного и определяющего метода обучения детей изобразительному искусству в результате объективного познания ими реального окружающего мира через активное его наблюдение и изображение. Даны определения, понятия, освещены цели, содержание и задачи обучения рисованию с натуры, а также определены психологические основы обучения. Выявлена и обоснована необходимость обучения рисованию с натуры как основополагающего фактора воспитания, развития и становления личности учащегося. Статья представляет интерес для студентов педагогических вузов, художников, педагогов, родителей и читателей, интересующихся воспитанием и развитием детей.

N. Alieva

Methods of teaching drawing from nature

Summary

The author reveals the fundamental role of life drawing as a major and defining method of teaching children the fine art as a result of objective learning by children of the surrounding world by means of its active observation and depicting. Definitions and concepts are presented; goals, content and objectives of teaching the life drawing are presented, as well as psychological foundations of education are determined. The author reveals and justifies the necessity of teaching the life drawing as a fundamental factor of education, development and formation of the student personality. This article could be interesting for the students of pedagogical institutes, educators, artists, parents and readers interested in the creative development and upbringing of children.

Redaksiyaya daxil olub: 25.02.2019